

ВПЛИВ СТИЛЮ ВИКЛАДАННЯ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Соколов А.В.

Узагальнення проблеми та аналіз літературних джерел. Праця викладача по навчанню і вихованню студентів здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що припускає наявність доцільного і ефективного стилю педагогічної діяльності. Від характеру, особливостей цієї стильової взаємодії залежить і засвоєння знань, навичок, умінь студентів, і формування їх наукових, професійних поглядів, позицій і переконань, розвиток особистості.

Сучасні умови розвитку українського суспільства в поєднанні зі стрімким розвитком світових інформаційних технологій призводять до значної зміни існуючої педагогічної дійсності, що диктує необхідність більш повного і всебічного вивчення впливу стилю викладання на засвоєння матеріалу, а також формування особистісних якостей учня.

Метою цієї статті є вивчення якості засвоєння матеріалу і формування особистісних якостей студентів в залежності від застосування різних стилів викладання матеріалу.

В останні десятиліття, у зв'язку з переходом до інформаційного суспільства [1] тип взаємин у системі викладач-студент зазнав вельми значні зміни, пов'язані в першу чергу з тим, що розвиток телекомунікаційних технологій зробив доступною для кожної людини практично будь-яку інформацію, що вивчається в системі освіти. Дана обставина привела до того, що функція викладача пов'язана з донесенням інформації до відома студентів практично втратила свою цінність. Дійсно, студент може самостійно отримати будь-які відомості, що його цікавлять. На перший план ж вийшли зовсім інші функції, які навряд-чи найближчим часом зможуть бути компенсовані обчислювальною технікою — виховна, організаційна та корекційна [2]. Таким чином, зараз ми більше можемо говорити про педагога, що працює у вищій як про

вчителя, наставника. Людину, яка не просто викладає, але зароджує розуміння, прищеплює високу мораль і позитивні соціальні якості.

Наведені обставини говорять про необхідність глибокого аналізу і переосмислення всієї системи вищої освіти, перегляду і коригування її базових принципів і догматів з урахуванням дійсності, що змінилася, а також національних інтересів українського суспільства. Такий процес вимагає істотної участі українських дослідників: педагогів, психологів, філософів. Безумовно, така робота вимагає мобілізації значних наукових потужностей, і, не викликає сумнівів, що однією з її базисних проблем є глибокий аналіз механізмів вироблення адекватного сучасній дійсності стилю викладання. Даній проблемі присвячена саме ця стаття.

Вирішення інших, не менш актуальних проблем формування адекватної сучасній українській педагогічній дійсності теорії та практики педагогічної майстерності безумовно має стати предметом подальших досліджень та обмірковувань вітчизняних дослідників.

Для повноти викладу матеріалу коротко наведемо відомі сьогодні базові стилі викладання.

Стиль педагогічної діяльності — це стійка система способів, прийомів діяльності, манери поведінки педагога, проявляється в різних умовах її існування, професійно вироблена, але сполучена з його індивідуальністю. З іншої сторони, стиль викладання — це спосіб, за допомогою якого викладач доносить зміст предмета до студента і є основою, що визначає байдужість або інтерес учня [3].

Відносно управління викладачем колективом студентів розрізняють **авторитарний, демократичний і ліберальний** стилі спілкування [4, 5].

Авторитарний стиль пов'язаний з надмірним перебільшенням ролі викладача, який зазвичай сам вирішує усі питання, не зважаючи на думку студентів. Для цього стилю характерна надмірна вимогливість до студентів без урахування їх ділових і особистих якостей, без урахування реальних умов. Авторитарний стиль пригнічує їх ініціативу і самостійність. Процес викладання

здійснюється не методами роз'яснення і переконання, а методами примусу, які частенько призводять до прямо протилежного результату. Авторитарний стиль характеризується жорсткістю, в ньому домінує вимогливість до студента (його реальні можливості на задньому плані), тон мови категоричний, не терплячий заперечень. Такий викладач твердо вірить, що негативні емоції краще стимулюють роботу, і тому рідко хвалить студентів, а більше лає. Уміє чітко планувати свою діяльність і того ж вимагає від підлеглих. Має формальний авторитет.

Ліберальний стиль характеризується тим, що викладач не має чіткої системи вимог до студентів, тому намагається не втручатися в їх роботу, не вимагає відповідальності за невиконання завдань виконавцями, пускає роботу на самоплив. При ліберальному стилі викладання викладач обмежується переконанням (належної вимогливості немає), це стиль "невтручання". Тон мови викладача-ліберала часто нерішучий, а іноді просто ласкавий, запобігливий. Викладач часто не має чіткого плану роботи, часто діє "по інтуїції". Не виступає з відкритою критикою. Не має достатнього авторитету, щоб робити помітний вплив на процес засвоєння знань студентами. Можна відмітити, що цей стиль часто застосовується як педагогами з досить великим досвідом, так і молодими викладачами. Мотивація і цілі, які ті і інші при цьому переслідують, різноманітні. Іноді, в окремих випадках, викладач усього лише не задоволений рівнем власного життя, розміром заробітної плати, і тому вважає, що працює рівно стільки, наскільки йому платять.

У випадках же добросовісного відношення до своєї роботи цей стиль допомагає не лише виявити слабкі і сильні сторони студентської групи, але і посилити її пізнавальні здібності, підвищити рівень засвоєння знання, яке добувається самостійним пошуком. Тобто ліберальний стиль, у супереч очікуванням, може, при правильно організованому учбовому процесі, благотворно позначитися на його якості. Проте ці очікування не виправдають себе при невисокому інтелектуальному рівні студентів і некомпетентності викладача. За наявності необхідних умов ліберальний стиль у поєднанні з

іншими стилями доречний при проведенні семінарських занять з гуманітарних дисциплін, що вимагають творчого підходу і самостійності мислення студентів.

Демократичний стиль характеризується залученням студентів до обговорення і підготовки рішень по основних напрямках діяльності групи, взаємним розподілом прав і обов'язків, розвитком самостійності студентів при виконанні прийнятих рішень і розширенням взаємного контролю. Характер мови спокійний, привітний, дружній. При формулюванні вимог робить основний упор на свідомість, на співпрацю. Радиться із студентами і зважає на їх думку. Викладач багато уваги приділяє позитивній мотивації учнів за фактичні досягнення. Часто є як формальним, так і неформальним лідером колективу. Сам проявляє ініціативу і вітає її у інших. Частенько займається самовдосконаленням і допомагає зростанню творчих шукань у студентів [6].

Демократичний стиль викладання припускає участь студента в обговоренні завдань, що стоять перед групою; вимогливість поєднується з переконанням. Викладач цим стилем показує студентам необхідність оволодіння новими навичками і формує стимули і мотивацію до навчання. Тільки в цьому випадку студент чітко розуміє, що без цих знань йому не вдасться досягти важливих для нього цілей, вирішити поставлені завдання, впоратися з професійними обов'язками. Людина, що усвідомила потребу в нових знаннях, здатна демонструвати виняткове завзяття в оволодінні і реалізації знову пізнаного. У студентів поступово формується бажання вчитися. У колективах з таким стилем управління тісніше взаємні контакти студентів, яскравіше радість за успіхи товаришів, відповідальність за загальну справу, взаємний контроль.

Конкретний викладач навряд чи може бути однозначно віднесений до якогось одного з перерахованих стилів викладання. У учителя-майстра стиль завжди має доцільну варіативність, тим не менш, завжди можливо виділити домінуючий стиль, який викладач використовує переважно більшість часу. Таким чином, наведена вище класифікація є базисною та може бути прийнята за основу.

Переваги та недоліки стилів викладання. З метою забезпечення більшої логічності викладу матеріалу статті розглянемо коротко недоліки використання кожного стилю викладання, а потім, на основі даного аналізу перейдемо до формування вимог до оптимального стилю, що відповідає сучасній педагогічній дійсності.

Відзначимо, що в сучасному суспільстві авторитарний стиль викладання має величезну кількість переваг. Саме цей стиль здатний забезпечити найвищу засвоюваність матеріалу, розвинути найбільшу дисципліну, виробити необхідну у майбутній професії пунктуальність, серйозне ставлення до роботи. Проте, авторитарному стилю викладання притаманна величезна кількість недоліків. Найчастіше, при використанні викладачем авторитарного стилю, викладач начисто втрачає будь-які натяки на позитивне ставлення студентів, на місце яких стає неприязнь і ненависть. Природно, це значно погіршує умови праці викладача. З іншого боку, авторитарний стиль також призводить до негативних трансформацій особистості студентів, особливо якщо у них є схильність до невротичних реакцій.

Студент втрачає здатність самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність, проводити самостійну дослідницьку роботу, істотно знижується творча активність. Авторитарний стиль також часто призводить до неадекватного збільшення важливості та значущості в очах студента дисципліни, що викладається, що тягне до спотворення сприйняття студентом дійсності, переоцінки значущості набутих знань. При використанні переважною кількістю викладачів ВНЗ авторитарного стилю за роки навчання у студента може відбутися заміщення справжніх життєвих цінностей, обумовлених біологічними і духовними силами на сурогатну віру у всемогутність отриманих ним в університеті знань, гонитвою за так званим «самовдосконаленням» і «розвитком».

Саме надлишок авторитарного стилю викладання в українських ВНЗ [7] провідні дослідники відносять до числа основних причин важких наслідків деформації свідомості недосконалою системою освіти. Так, Україна займає

лідуюче місце за рівнем алкоголізму, тютюнопаління, кількістю зроблених абортів. Тільки останнє за найоптимістичнішими оцінками призвело до загибелі 30 млн. українців за роки незалежності, що є більшим за втрати Радянського Союзу під час Великої Вітчизняної Війни [8]. Мільйони наших співвітчизників, чоловіків та жінок, хліборобів та будівників, інженерів та науковців, які загинули не народившись. Які були позбавлені можливості побачити Світ, та будувати міцну та гідну Державу.

Важко навіть підрахувати скільки збитків завдали суспільству перші два фактори — алкоголізм (у тому числі пивний) та тютюнопаління. Все це, з певної точки зору, може бути охарактеризоване як результат низки педагогічних помилок, що призвели до величезної трагедії для Української Нації, яка за нищівними для нашої Батьківщини наслідками не знає аналогів і порівнянь.

Безсумнівно, що зусиллями педагогічної спільноти дані показники могли б бути істотно знижені, або ж навіть зведені до нуля. Тому зараз педагогічна спільнота вже не має права на помилку: загибель наступних тридцяти мільйонів українців може призвести вже до катастрофічних наслідків — занепаду Української Цивілізації та знищенню Українства на території нашої Держави.

Демократичний стиль викладання, позбавлений таких недоліків, пов'язаних з деформацією особистості, як при використанні авторитарного стилю. Він дозволяє домогтися вироблення умінь приймати самостійні рішення на високому кваліфікаційному рівні, брати в свої руки відповідальність за вчинені дії. Безсумнівно, даний стиль варто віднести до одного з найбільш оптимальних стилів викладання, але і він не позбавлений недоліків. Справа в тому, що надмірно демократичне ставлення педагога до своїх вихованців часто може призвести до того, що інші зацікавлені особи, що володіють більш жорсткими підходами можуть зайняти місце наставника в житті учня. Несформована психіка студентів набагато сильніше реагує на жорсткі і, часто, негативні посилення суспільства, ніж на м'яку аргументацію педагога.

Таким чином, якщо у вищій є загальноприйнятим демократичний стиль, це може призвести до суттєвих порушень дисципліни. У більшому масштабі

демократичний стиль обумовлює зростання злочинності, процвітання сект, зниження значущості інституту сім'ї, збільшення числа людей, що володіють нетрадиційною статевою орієнтацією. Особливо виразно це проявляється при відсутності чіткої мотивації студентів в необхідності придбаних ними знань.

Ліберальний стиль є крайнім втіленням недоліків демократичного стилю навчання. Його єдиною, але дуже значущою перевагою є розвиток студентами здатності до самостійного рішення поставлених завдань.

Пошук оптимального стилю викладання. Для того, щоб знайти відповідь на питання про оптимальний стиль викладання, можна провести деякі паралелі з технічними науками. Досвід вивчення технічних наук показує, що недоліки завжди знаходяться у взаємозв'язку з перевагами. Таким чином, додаючи ту чи іншу перевагу ми обов'язково додамо якийсь недолік, і навпаки.

Таким чином, на наш погляд, в глобальному сенсі існуюча класифікація стилів викладання є вичерпною і пошук якихось нових стилів є непродуктивним. Рішення проблеми вибору стилю викладання лежить у площині досягнення його адекватності матеріалу, що викладається.

Змінилися умови дійсності, розвиток інформаційного суспільства показує, що величезна увага повинна бути приділена саме розвитку високих морально-етичних цінностей учнів, на що, поза всякими сумнівами, варто приділяти більшу частину часу, витрачену на навчання у вищій. Людина з вищою освітою, в першу чергу, є не просто професіоналом, але духовно розвиненою людиною. Було б нерозумно, використовувати демократичний, або, тим більше ліберальний стиль для розвитку моральності. Найбільш адекватним стилем в даному випадку можна назвати лише стиль авторитарний. Проведені в [7] дослідження говорять про вкрай низьку ефективність інституту кураторства у вирішенні завдань розвитку моральності, і обґрунтовують впровадження аналога тьюторства/менторства з урахуванням національних особливостей для вирішення цього завдання. У ролі адаптації до національних особливостей, поза всяких сумнівів, варто розуміти залучення до процесу виховання високої духовності учнів ВНЗ політиків, бізнесменів, представників Святої Церкви. Було

б ненауково ігнорувати тисячолітній досвід Церкви у розвитку високої суспільної моралі, впровадженню патріотизму та інших позитивних якостей в системі вищої освіти.

Демократичний стиль, на наш погляд, найбільше підходить для викладання спеціальних дисциплін, що необхідні для формування людини, як професіонала у своїй галузі. Багато фахових дисциплін в сучасній українській системі освіти потребують суттєвої демократизації і ослабленні тиску на студентів з боку навчальних закладів.

Ліберальний стиль навчання буде оптимальним для вивчення другорядних, факультативних дисциплін, вибір яких повинен безсумнівно визначатися самими студентами, а процес вивчення яких повинен бути здебільшого визначено самими учнями з врахуванням їх особливостей.

Детальне вивчення і переосмислення свого стилю викладання, а також усвідомлене управління стилем викладання в залежності від матеріалу, що викладається є найважливішим завданням, яке тягарем відповідальності лягає на плечі конкретно кожного вчителя, який працює у вищі. Дійсно, совість є практично єдиним способом відповідальності за помилку, здійснену педагогом. Якщо помиляється лікар, його відповідальність є очевидною в більшості випадків, якщо помиляється педагог — цю відповідальність несе все суспільство протягом десятиліть.

Тим не менш, буде не справедливо не відзначити існування системних помилок, які призводять до істотної деградації вітчизняної системи освіти. Деякі з даних помилок докладно описані в [7]. Так, кількість вишів України є занадто завищеною, багато ВНЗ прагнуть до необґрунтованого зростання чисельності студентів. Це веде до того, що деканати, або інші структурні підрозділи вишів проводять свою політику управління в тому самому ліберальному стилі. Це в свою чергу означає, що відбір студентів за критерієм придатності до оволодіння обраною професією практично не здійснюється. У такій системі кожному студенту надається можливість працювати і при цьому отримувати свої мінімально необхідні для перебування в навчальному закладі «оцінки».

Даний підхід є страшною інфекцією, яка зсередини руйнує всю систему освіти, робить будь-яку педагогічну інновацію абсолютно неможливою.

Кожен студент, учень у вищі, що практикує таку практику буде впевнений, що знання, які він отримує, а також етичні посили, які приймає є далеко не обов'язковими для його діяльності або життя. Адже йому цілком достатньо зрідка з'являтися на іспитах для того, щоб отримати такий самий сертифікат, як і колеги, які сумлінно виконують свої обов'язки.

У глобальному сенсі наслідки такої практики ще більш руйнівні. У суспільстві на корені підринається цінність самої вищої освіти по суті, вона стає абсолютно доступною, і її наявність не є вирішальним фактором для роботодавців. Дійсно, в такому випадку, наявність у людини сертифікату про закінчення університету не означатиме наявність у неї високих духовних і професійних якостей.

Таким чином, найбільш жорстка система відбору є просто необхідною в університетах. Оптимальним вибором, перевіреним західною педагогічною практикою є концепція «100/50», відповідно до якої зі 100 студентів, які надійшли на перший курс університету, тільки 50 отримують дипломи бакалаврів. Ясно, що отримання вищих академічних ступенів має бути ще більш важкодоступним. Такий підхід також підвищить рівень престижності середньої освіти: такі спеціалісти є мабуть ще більш цінними для країни, аніж люди з вищою освітою. Не дарма ще Аристотель вказував, що «У справі виховання розвиток навичок має передувати розвитку розуму» [9]. Не викликає також сумнівів, що даний підхід дозволить повернути довіру суспільства до вищої освіти, а також здійснити істотні скорочення серед професорсько-викладацького складу вищів, що призведе до різкого зростання професіоналізму викладачів та конкуренції в педагогічному середовищі; дозволить повернути повагу до професії вчителя.

Висновки. Стиль роботи викладача, поза сумнівом, робить величезний вплив на якість навчально-освітнього процесу, але частенько залежить від історичних обумовленостей, національної специфіки і менталітету різних

студентів. По суті стиль викладання можна уявити як інструмент, за допомогою якого викладач вирішує ту, чи іншу проблему.

Так, авторитарний стиль більш за все підходить для вирішення одної з найголовніших проблем вищих навчальних закладів: виховання високої моральності та духовності студентів. Цій процес буде простішим під контролем та за сприянням політичних діячів та Святої Церкви.

Демократичний стиль викладання може знайти своє найцінніше застосування при вивченні спеціальних дисциплін, тоді як ліберальний стиль буде оптимальним для факультативів.

Таким чином, в роботі вирішена актуальна задача вивчення впливу стилю викладання на якість засвоєння матеріалу та формування особистих якостей студентів. Отримані результати в купі зі статистичними даними можуть бути базою для подальших досліджень у ключі глибинного переосмислення системи вищої освіти України у відповідності з сучасними умовами та викликами.

Список використаних джерел:

1. Соколов А.В. Значення інформаційної безпеки в сучасному суспільстві (на прикладі порівняння галузі в провідних країнах і Україні) / Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського №11—12. — Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2010. — 276 с.

2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования /И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня, 2003. — №5.

3. Толочек В.А. Стили профессиональной деятельности как часть проблемы стиля в психологии / В.А. Толочек // Стиль человека: психологический анализ. М., 1998. С. 163—173.

4. Тарская, О.Ю. Методика преподавания психологии: конспект лекций / О. Ю. Тарская, В. И. Валовик, Е. В. Бушуева и др. — М. : Высшее образование, 2007. — 207 с.

5. Подкуйко М.С., Подкуйко Д.Н. Стиль работы преподавателя и его влияние на качество учебно-образовательного процесса [Электронный ресурс].

— Режим доступа:

http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23895.doc.htm

6. Курлянд З.Н. Концепція мультиплікативності функціонування вищої школи як шлях до трансформації сучасного виміру системи вищої освіти України [Текст] / З.Н. Курлянд // Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського №11-12. – 2010 С. 194–200. — Библиогр.: С. 200.

7. Соколов А.В. Проблеми формування знань у галузі інформаційної безпеки та їх роль у житті суспільства (на базі порівняльного аналізу ситуації у провідних країнах світу і в Україні) / Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис №2 . — Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, С. 14—18, — 2011. — 295 с.

8. Михалев С. Н. Трагедия противостояния. Потери вооруженных сил СССР и Германии в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.: Историко-статистическое исследование / С.Н. Михалев, А.А. Шабаетв. — М.: МГФ «Отечественная история», 2002.

9. Аристотель. Политика // Сочинения в 4-х томах. Перевод С.А. Жебелева. М., Мысль, 1983. — Т.4.